

Г. ПУЙО (Ужгород)

ВПЛИВ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ РЕГОНАЛЬНОГО РИНКУ ПРАЦІ (НА ПРИКЛАДІ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Непродумані та несвоєчасні дії держави на кризові явища в галузях економіки України призвели до загострення негативних тенденцій в усіх аспектах життєдіяльності суспільства, що супроводжуються великою соціальною напругою та появою масштабного безробіття. Усі ці негативні соціально-економічні явища в суспільстві призвели до збільшення темпів міграційної рухливості населення України загалом та Закарпатської області як прикордонної, зокрема.

Ще з 90-х років ХХ століття українське суспільство стало свідком і учасником цілого ряду політичних, культурних, соціально-економічних трансформацій та демократичних перетворень, що змінили ситуацію в різних сферах його

життєдіяльності. Структурні зміни, які супроводжувались спадними тенденціями, в економіці негативно вплинули на рівень життя населення всіх регіонів України. Особливо яскраво вони позначились на соціально-економічному становищі західних областей країни, до яких належить й Закарпатська область. Вони вплинули на формування ринку праці, становлення якого супроводжувалось вивільненням великої кількості працівників, посиленням проблем зайнятості та працевлаштування.

Малоземельне Закарпаття є традиційно праценадлишковим регіоном, а у поєднанні із фактором прикордонного географічного розташування регіону це завжди сприяло (і до сьогодні) масовому виїзду трудових ресурсів за межі області для працевлаштування за кордоном [1]. Враховуючи все вище зазначене трудові міграційні процеси на території Закарпатської області з середини 90-х років XX століття набули масового характеру.

Трудова міграція за межі країни, яка за часів планової системи господарювання була неможливою, після здобуття Україною незалежності стала поширеним і доступним процесом для різних соціальних груп населення, що проявилось у посиленні трудових міграційних процесів, зростанні мобільності працездатного населення, тощо.

Мобільність працездатного населення є однією з характеристик ринку праці і вона полягає в готовності частини працездатного населення мігрувати з метою працевлаштування на робочі місця з більш привабливими умовами праці та гідною оплатою. При цьому мова йде про вільний вибір місця праці згідно професійно-кваліфікаційних навичок та можливості працевлаштування на легальних умовах. На сьогоднішньому етапі в формування ринку праці мобільність населення є вимушеною і у переважній більшості випадків має нелегальний характер.

На державному рівні даній проблемі приділяється недостатньо уваги і вона має дещо хаотичний характер, що стимулює появу цілої низки деструктивних явищ. Нелегальний характер трудової міграції стає причиною порушення прав людини, зростання криміногенної ситуації та тіньового сектору економіки як на території країни-реципієнта трудових мігрантів, так і для країни донора.

У групі ризику й закарпатські заробітчани, більшість з них виїжджає за туристичними чи приватними візами, працює без необхідних документів. Не таємниця, що багато з них травмується, стає інвалідами без відповідних страхових гарантій та пенсійного забезпечення. Здійснюючи трудову діяльність у статусі нелегальних працівників, вони постійно наражаються на небезпеку, вступають у конфлікт із законами інших держав, вони позбавлені не лише елементарного соціального захисту, але це перетворює їх на „живий товар” – потенційних жертв торгівлі людьми [2].

Проблеми безробіття та формування ефективної зайнятості регіонів, їх невирішеність залишаються актуальними і в сучасних умовах. Реалізація права на зайнятість, скорочення рівня і темпів безробіття, захист прав громадян, що працюють за межами держави – питання, які через свою виключну соціально-економічну значимість турбують фахівців різних спеціальностей. В основному увага акцентується на різноманітності цього явища для становлення стабільного українського суспільства, виділяються соціальні, політичні та економічні наслідки.

Встановлення причинно-наслідкових зв'язків між міграційними процесами та функціонуванням ринку праці потребує уточнення і врахування територіальних аспектів організації залучення працересурсного потенціалу в господарський комплекс. Це можливо здійснити шляхом виявлення впливу трудових міграцій на функціонування регіонального та окремих локальних ринків праці. У даній статті зроблено спробу простежити вплив міграційного чинника на функціонування регіонального ринку праці та визначити силу і характер його впливу на формування окремих локальних ринків праці на прикладі Закарпатської області виходячи з суспільно-географічних передумов розвитку території.

Ринок праці – це складна соціально-економічна система, головною характеристикою для якої є стійке зниження попиту на робочу силу і зростання обсягу пропозиції [5, с. 113]. Співвідношення попиту і пропозиції на сучасному ринку праці зумовлене багатьма чинниками, галузева структура господарства, ступінь науково-технічного розвитку, рівень життя населення; ступінь сформованості ринкових відносин (багатоукладність економіки, розвиненість ринків житла, послуг цінних паперів тощо), стан соціальної та виробничої інфраструктури.

Регіони України внаслідок територіальних відмінностей на рівні та у спеціалізації господарської діяльності характеризуються певними особливостями організації працересурсного потенціалу та розвитку сфери прикладання праці. Це й є передумовою для функціонування регіонального ринку праці як відносно окремого механізму з системою зв'язків, що є невід'ємною складовою національного ринку праці.

Слід зазначити, що не завжди місце проживання є місцем прикладання праці. Це визначається неузгодженістю структури попиту і пропозиції, обмеженістю сфери прикладання праці, значні резерви трудових ресурсів зумовили зростання кількості трудових мігрантів, що виїжджають з області. Наявність попиту за межами регіону стає причиною сезонних трудових міграцій на великі відстані. Зв'язки з працевикористання можуть проявлятися як в межах регіону чи області – регіональні (в більшості випадків маятникові), у межах країни – міжрегіональні, та на міждержавному рівні – міжнародні.

Для Закарпатської області характерні висока питома вага населення, що проживає в сільській місцевості, нерівномірною системою розселення, та нижча, ніж в середньому по Україні землезабезпеченість [3]. Ці чинники зумовили праценадлишковість регіону. Особливо яскраво це проявляється в гірських населених пунктах, де земельні ресурси незначні, а робочі місця в міських населених пунктах не повністю забезпечують все працездатне населення. Якщо за умов планової економіки найбільш поширеними були маятникові трудові міграції, то з переходом на ринкові методи господарювання, набула поширення тенденція до розповсюдження міжрегіональних та міждержавних міграційних процесів.

Починаючи з середини 90-х років XX століття трудові міграції в країни близького і далекого зарубіжжя набули масового характеру і за своєю інтенсивністю перевищили ті, що мали місце в дорадянський період. Основними причинами такого явища були високий рівень безробіття та низький рівень доходів, характерні для більшості сімей Закарпатської області.

Слід зазначити, що показники безробіття і навантаження на одне вільне робоче місце у гірських районах Закарпатської області вищі, ніж в передгірських та рівнинних, тому і трудові міжрегіональні та міждержавні міграційні процеси тут інтенсивніші [3]. Найбільше від'ємне сальдо міграції, згідно з офіційними даними, є характерним для Тячівського,

Іршавського, Рахівського, Міжгірського та Хустського районів [4].

За матеріалами вибіркового обстеження населення з питань економічної активності чисельність економічно активного населення віком 15-70 років у середньому за 9 місяців 2009 року та чисельність зайнятого населення у віці 15-70 років у Закарпатській області складала 528,1 тис. осіб та у порівнянні з відповідним періодом 2008 року знизилась на 32,2 тис. осіб. Рівень зайнятості населення також зменшився до 57,3 % (рівень зайнятості в Україні – 58,2%) [8].

Рівень безробіття (за методологією МОП) серед економічно активного населення області в січні-вересні 2009 року зріс на 4,4 відсоткових пункти і склав 9,9% (середній по Україні – 8,6%) [8].

Якість життя, рівень доходів і добробуту прямо пов'язані з ситуацією на ринку праці, співвідношенням попиту і пропозиції [6]. Процеси вивільнення і перерозподілу робочої сили визначають рівень доходів і формують структуру витрат населення, яке проживає в межах даної території. Високий рівень безробіття обертається для області збитками, падінням рівня життя, призводить до маргіналізації населення. Одночасно, через нестачу робочих місць, посилюється інтенсивність трудових міграційних процесів.

Однією з причин посилення впливу міграційного чинника на функціонування регіонального ринку праці є низький рівень заробітків [1]. Закарпаття завжди було непромисловим регіоном, крім того, 70% території області – гори, що унеможлиблює розвиток сільського господарства в області. Промисловість області сконцентрована в основному в низинних місцевостях – в містах Ужгород, Мукачево, Берегово, Чоп, Ужгородському та Виноградівському районах. Відповідно гірські райони – Великоберезнянський, Міжгірський, Воловецький, Рахівський та інші мають обмежені можливості працевлаштування економічно активного населення, вони є фінансово дотаційними з усіма негативними явищами в соціально-економічній та соціально-трудої сфері [7]. Через ці причини в області завжди існували проблеми з офіційним працевлаштуванням. Тобто закарпатці завжди були і є потенційними заробітчанами.

Значний вплив трудових ресурсів, деформує професійно-кваліфікаційну структуру ринку праці області [7]. Особливо це стосується працівників освітньої сфери, медицини, фахівців з інженерних та технічних спеціальностей, які могли б реалізувати інноваційні принципи економічного зростання, обслуговувати високотехнологічне виробництво, однак через складні обставини працевлаштування в межах області реалізують свій потенціал за її межами, найчастіше в інших державах.

Серед основних факторів, які змушують українців та українок прийняти рішення про здійснення трудової міграції за межі країни, виділяють наступні:

- матеріальні проблеми і складність їх розв'язання в Україні;
- дискомфорт від загальної нестабільності в країні;
- поширення корупційних практик;
- відсутність можливостей для розвитку та самореалізації;
- незахищеність від зловживань з боку владних структур [2].

Трудова територіальна мобільність зумовлена не тільки соціально-економічними, а й соціально-психологічними чинниками. До них, як правило, належать особливості історичного розвитку території, традиції і звичаї населення.

Тривалість перебування громадян України на роботі за кордоном коливається від трьох місяців (сезонні роботи) до декількох років (через неможливість легального перетину кордону у зворотному напрямі). Варто зауважити, що певна частина державних службовців та науковців зазначають, що Україна сьогодні й виграє від того, що значна кількість громадян виїжджають на заробітки. За приблизними підрахунками, щороку через системи перерахування грошей до держави надходить близько 21 – 22 мільярдів доларів США. До Закарпаття з цієї суми потрапляє близько 500 – 600 мільйонів [6]. Отже, трудова міграція суттєво зменшує напругу на регіональному ринку праці і сприяє надходженню додаткових коштів в економіку області, що навіть за умовними підрахунками у декілька разів перевищує залучені прямі іноземні інвестиції та вітчизняні капіталовкладення.

Такі місцеві особливості, як наявність налагодженого транспортного сполучення з країнами-реципієнтами трудових ресурсів, традиції міграційної поведінки, налагоджені зв'язки з іншими працівниками-мігрантами суттєво впливають на географію поїздок мігрантів. Велика частка мігрантів знаходять місце працевлаштування в Словаччині, Угорщині, Польщі, Румунії, а також в Росії, Португалії, Італії, Литві, Латвії, Естонії, Німеччині, Ірландії, Австрії, Франції, Греції, США, Канаді, Ізраїлі тощо [1]. Сьогодні у Європі та інших країнах вже сформувався стійкий попит на українські трудові ресурси. Їх основною конкурентною перевагою є згода на роботу за заробітну плату, яка у декілька разів нижча за ту, яку роботодавець виплачує своїм співвітчизникам. Основні сфери, в яких переважно зайняті жителі Закарпатської області – це будівництво, легка промисловість, побутові й транспортні послуги, сільське господарство. І тільки одиниці – в освіті та медицині [7].

Нерегульоване міграційне скорочення населення призводить до погіршення демографічної ситуації, суттєво деформує вікову структуру населення, посилює соціальне напруження, стає причиною руйнації сімейних цінностей і традицій. Одночасно виникають суттєві відмінності між зареєстрованим ринком праці Закарпатської області і реальною ситуацією. Ці неузгодженості перешкоджають визначенню основних напрямів і створенню конкретних механізмів для покращення соціально-економічної ситуації в області.

Одним із наслідків впливу трудової міграції на функціонування ринку праці є втрата кваліфікації працівниками-мігрантами. Особи з високим рівнем професійної підготовки через нелегальний характер працевлаштування і досить часто невисокий рівень знань мови країни, де вони працевлаштовуються виконують за кордоном малокваліфіковану роботу, а відповідно й малооплачувану.

Неврегульованість проблеми нелегальних трудових міграцій, недосконалість міграційного законодавства негативно позначається на рейтингу України у системі європейських та міжнародних стандартів праці та соціального захисту. Одним із шляхів скорочення масштабів і подолання негативних наслідків трудових міграцій є розробка і впровадження цільових програм для повернення працівників мігрантів, яка б передбачала можливість легалізації зароблених коштів в Україні.

Як бачимо, на сьогоднішньому етапі формуванні ринку праці Закарпатської області міграційний чинник має значний

вплив на параметри його функціонування. Він визначає особливості та специфіку його функціонування, послаблюючи наслідки процесів хронічного безробіття як на рівні області загалом, так і на окремих локальних ринках праці зокрема.

Особливо гостро відчувається негативний вплив трудової міграції на локальному рівні у розрізі окремих населених пунктів, де у зв'язку з високим рівнем безробіття і слабо розвинутою сферою прикладання праці досить значним є міграційний відтік, що породжує цілий ряд негативних явищ, які проявляються у деформуванні вікової структури, зростанні незареєстрованого сегменту ринку праці.

Багатоаспектний вплив трудової міграції на різні сторони життєдіяльності населення вимагає активізації зусиль щодо захисту інтересів громадян України, врахування особливостей міграцій в соціально-економічному розвитку того чи іншого регіону. Ключові моменти вирішення проблеми нелегальної трудової міграції та подолання її негативних наслідків полягають у розробці нормативно-правових документів, які б забезпечили можливість оцінки реальної ситуації на локальному, регіональному та загальнонаціональному рівні, сприяли впорядкуванню міграційних потоків як у західному, так і у східному напрямках. Прийняття цільових урядових рішень прискорить цей процес та стабілізацію на окремих локальних, регіональних і національному ринках праці.

На даному етапі існує нагальна потреба формування надійної та дієвої міграційної політики, яка б втілила розуміння, що збільшення частки мігрантів призведе до демографічної кризи, а збільшення нелегальної міграції – до порушення національної безпеки держави та окремих її регіонів.

За таких умов виникає необхідність перегляду державної політики що працевлаштуваності та трудової міграції. Адже жоден громадянин чи громадянка України не будуть шукати шляхів нелегального заробітку за межами держави, якщо будуть створені сприятливі умови для працевлаштування в межах країни. Така ситуація, безумовно, сприятиме покращенню соціально-демографічної та геодемографічної ситуації на рівні окремих регіонів країни, зокрема й в Закарпатській області.

Як з'ясувалося, основним позитивним результатом трудової міграції є сприяння соціально-економічній стабільності як в Україні, так і в Закарпатській області шляхом додаткового надходження значних фінансових ресурсів, що вигідно не тільки окремим громадянам, які є власниками даних ресурсів, а й державі в цілому, оскільки знижується рівень бідності, зростає сукупний попит, збільшується обсяг внутрішнього ринку тощо. Крім того, після повернення з-за кордону значну частину зароблених коштів населення витрачає для започаткування власного бізнесу, створюючи робочі місця не тільки для членів своєї родини, а й для інших громадян.

1. Гудзоватий І. Закарпатського цвіту – по всьому білому світу... [Електронний ресурс] / Іван Гудзоватий // Репортер. – 2007. – Режим доступу : <http://www.ua-reporter.com/novosti/24641>.
2. Гутник В. За всіх часів закарпатці в пошуках роботи виїжджали в Канаду, Америку, Австралію, Бельгію... [Електронний ресурс] / Василь Гутник // Репортер. – 2008. – Режим доступу : <http://www.ua-reporter.com/novosti/34304>
3. Економіка, бізнес, інвестиції. Регіональна стратегія розвитку Закарпатської області до 2015 року. Місце Закарпатської області серед інших регіонів України [Електронний ресурс] / Закарпатська обласна державна адміністрація. – 2007. – Режим доступу : <http://www.carpathia.gov.ua/ua/156.htm>.
4. Економіка, бізнес, інвестиції. Регіональна стратегія розвитку Закарпатської області до 2015 року [Електронний ресурс] Підсумки діагностики стану розвитку регіону / Закарпатська обласна державна адміністрація. – 2007. – Режим доступу : <http://www.carpathia.gov.ua/ua/publication/content/743.htm?lightWords=%D0%BF%D0%B8%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D1%82%D1%83%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%97%20%D0%BC%D1%96%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97>.
5. Петюх В.М. Ринок праці. Навч. Посібник / В.М. Петюх. – К. : КНЕУ, 1999. – 288 с.
6. Смочко Н. Міграційна ситуація у Закарпатській області в умовах переходу суспільства до нових ринкових відносин : проблема і перспективи [Електронний ресурс] / Наталія Смочко // Історія української географії. – 2008. – № 18. – Режим доступу до журн. : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/iug/2008_18/antro_18-7.pdf.
7. Специфіка соціально-трудова відносин у прикордонному регіоні України [Електронний ресурс] Національна служба посередництва і примирення. – Режим доступу : <http://www.nspp.gov.ua/?s=36&id=2275>.
8. Стан ринку праці Закарпатської області у 2009 році [Електронний ресурс] Закарпатський регіональний центр зайнятості / Регіональна статистика. – Режим доступу : http://www.dcz.gov.ua/zak/control/uk/publish/article?art_id=8113&cat_id=1474233.

SUMMARY

Pujo G. THE INFLUENCE OF THE LABOUR MIGRATION ON THE FUNCTIONING OF THE REGIONAL LABOUR-MARKET (ON THE EXAMPLE OF TRANSKARPATHTIA)

The author in the article describes the migratory factor and its influence on the formation and functioning of the labour-market in general and Transcarpathia' labour-market in particular.